

УДК 338.48

Ротань Н.В.*старший викладач кафедри природничо-наукової підготовки
Одеського національного політехнічного університету***Комліченко О.О.***кандидат економічних наук,
доцент кафедри природничо-наукової підготовки
Одеського національного політехнічного університету*

МЕТОДИ ОЦІНКИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Стаття присвячена дослідженню та узагальненню існуючих методів оцінки інтелектуального капіталу підприємства. Проаналізовано основні характеристики інтелектуального капіталу; виділено ті, які призводять до складності його оцінки. Запропонована система показників для оцінки інтелектуального капіталу туристичного підприємства з використанням інтегрального методу.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, людський капітал, організаційний капітал, капітал відносин, методи оцінки інтелектуального капіталу.

Ротань Н.В., Комліченко О.А. МЕТОДЫ ОЦЕНКИ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО КАПИТАЛА ТУРИСТИЧЕСКОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Статья посвящена исследованию и обобщению существующих методов оценки интеллектуального капитала предприятия. Проанализированы основные характеристики интеллектуального капитала; выделены те из них, которые влияют на сложность оценки. Предложена система показателей для оценки интеллектуального капитала туристического предприятия с использованием интегрального метода.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, человеческий капитал, организационный капитал, капитал отношений, методы оценки интеллектуального капитала.

Rotan N.V., Komlichenko O.A. METHODS OF EVALUATING INTELLECTUAL CAPITAL OF TOURIST ENTERPRISE

The article is sanctified to research and generalization of existent methods of estimation of intellectual capital of enterprise. Basic descriptions of intellectual capital are analyses; those that result in complication of his estimation and development of methodical approaches are distinguished. An offer system of indexes is for the estimation of intellectual capital of tourist enterprise.

Keywords: intellectual capital, human capital, organizational capital, capital of relations, methods of estimation of intellectual capital.

Постановка проблеми. Сьогодні для багатьох дослідників стає очевидним, що теорія оцінки інтелектуального капіталу переживає кризу. Запропоновані теоретичні моделі не знайшли дійсного втілення в практичній діяльності підприємств. Специфічний характер окремих елементів інтелектуального капіталу ускладнює розробку універсального методу оцінки. Безліч конкуруючих підходів до оцінки інтелектуального капіталу – це наслідок обмеженої можливості використання традиційних методів для оцінки нематеріальних активів. Різноманітність методичних підходів відображає різні уявлення їх авторів про сутність інтелектуального капіталу, його основних структурних компонентів, а також про основні цілі проведення оцінки його вартості.

Основна складність оцінки пов'язана з переходом від абстрактних нематеріальних елементів інтелектуального капіталу до їх конкретної вартості. В тих моделях, де використовується інформація фондового ринку або дані фінансової звітності, залишається нерозкритою внутрішня структура інтелектуального капіталу. У структурних моделях, що покладаються на не фінансові показники, важко здійснити його грошову оцінку. Основна проблема, з якою стикається сучасна теорія оцінки інтелектуального капіталу, полягає у визначенні явного зв'язку даного капіталу з результатами діяльності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти досліджуваної проблематики висвітлені у працях вітчизняних та закордонних вчених: В. Александрової, О. Бутнік-Сіверського, С. Валдайцева, В. Вітлінського, Л. Гатовського, В. Геєця, Л. Едвінсона, Л. Канторовича, Р. Солоу, Т. Стюарта (розробка теорії інтелектуального капіталу, систем його оцінки та місця в управлінні знаннями); А. Козирева, П. Крайнева, А. Кузьміна, О. Лапко, О. Ново-

сельцева, Б. Прахова, О. Святоцького, Л. Тимошук, В. Хартмана, П. Цибульова, В. Шток, С. Шухардіна та ін. (еволюція ресурсного підходу до оцінки інтелектуального капіталу).

Постановка завдання. На основі викладеного можна сформулювати основне завдання дослідження, яке полягає в пошуку оптимальної моделі оцінки інтелектуального капіталу, яка дасть можливість врахувати вартість всіх його складових та визначити вплив інтелектуального капіталу на фінансові результати діяльності туристичного підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проаналізувавши основні характеристики інтелектуального капіталу, можна виділити ті з них, які призводять до складності його оцінки.

1. Невизначеність – це фундаментальна властивість будь-якого процесу створення нового знання, який є унікальним, а минулі події і досвід не можуть служити надійною основою для його оцінки. Цінність нового знання стане відома тільки після узагальнення досвіду його використання.

2. Принципова можливість копіювання окремих елементів інтелектуального капіталу з мінімальними витратами для імітатора. Знання як товар характеризуються значними неповернутими витратами і малими граничними витратами, що знижує їх цінність для початкового власника у випадку копіювання імітаторами. Хоча іноді передбачається, що граничні витрати дорівнюють нулю, насправді це не так. Копіюванню або імітуванню доступні лише окремі елементи інтелектуального капіталу, тоді як вся сукупність його елементів досить складно копіюється конкурентами, що є одним з ключових чинників конкурентоспроможності підприємства.

3. Неподільність. У зв'язку з тим, що інформація неподільна, покупець не може купити тільки необхід-

ний обсяг інформації і змушений купувати єдиний блок, що включає зайву інформацію. Це впливає на вартісну оцінку інтелектуального капіталу [1, с. 156].

Вартість інтелектуального капіталу може розглядатися як приватна (для підприємства-власника) і суспільна (для всього суспільства). Суспільна вартість окремих елементів інтелектуального капіталу пов'язана з додатковою цінністю, яку надає його використання іншим членам суспільства. Таке розуміння пов'язане з поняттям «споживчого надлишку» для покупця в рамках традиційної мікроекономічної теорії, однак, на відміну від звичайного трактування, йдеться про так звані товари, які не є об'єктами торгівлі, а зіставлення проводиться по-іншому. Для підприємства інтелектуальний капітал пов'язаний з фіксованими витратами, тоді як суспільство отримує позитивні зовнішні ефекти від його існування і використання.

Різниця між двома вартостями не повинна бути занадто великою. Якщо суспільна вартість набагато перевищує приватну вартість, то для власника інтелектуального капіталу руйнуються стимули сприяти зростанню його вартості – адже велика частина доданої вартості присвоюється суспільством. У цьому випадку знижується інноваційна активність підприємств, у яких немає достатньої мотивації, щоб створювати нові інтелектуальні продукти. Якщо ж приватна вартість інтелектуального капіталу набагато перевищує суспільну, то суспільство зазнає втрат через присвоєння результатів інтелектуальної діяльності виключно власником капіталу. У цьому випадку знижується дифузійний потенціал інновацій. Потрібен оптимальний баланс, в якому враховувалися б інтереси власника інтелектуального капіталу і суспільства, а результати інтелектуальної діяльності присвоювалися б обома сторонами.

У загальному вигляді можна виділити наступні фактори отримання доходів від інтелектуального капіталу для його власника [4, с. 37-38]:

1. Неконкурентність (здатність розширення) – фундаментальна особливість активів, заснованих на знаннях. Вона полягає в тому, що їх можна багаторазово використовувати без зменшення корисності. Такі активи характеризуються «зростаючим ефектом масштабу», коли цінність збільшується в міру їх використання.

2. Мережеві ефекти. Активам, заснованим на знаннях, притаманні позитивні мережеві ефекти. Вигоди на мережевих ринках зростають з розмірами мережі. Таким чином, цінність мережевих елементів інтелектуального капіталу може багаторазово зрости.

З іншого боку, існують і чинники зниження вартості інтелектуального капіталу.

1. «Часткова виключність». Практично всім складовим інтелектуального капіталу притаманні розпливчасті права власності. Якщо мережеві ефекти виступають позитивною стороною в оцінці інтелектуального капіталу, то неможливо повністю усунути інших економічних агентів від використання інтелектуального капіталу, що знижує його цінність для власника.

2. Ризик, притаманний інтелектуальному капіталу. Інтелектуальний капітал характеризується значними безповоротними втратами, що є причиною підвищеного ризику. Традиційні механізми скорочення ризиків, такі як страхування, у відношенні інтелектуального капіталу поки мають обмежене застосування.

3. Неліквідність. В даний час не існує досить ліквідних ринків структурних елементів інтелектуаль-

ного капіталу, які б забезпечували зацікавлених осіб точною ринковою інформацією про ціни. Таке становище пов'язане з малими граничними витратами на відтворення інтелектуального капіталу, а також асиметричністю інформації.

Сьогодні існує більше 40 методів оцінки вартості інтелектуального капіталу підприємства, найбільш відомими серед яких є:

1. Методи прямого вимірювання інтелектуального капіталу. До даної групи можна віднести методи, що базуються на грошовій оцінці та ідентифікації окремих активів або складових інтелектуального капіталу. Після оцінки різних його складових формується інтегральна оцінка інтелектуального капіталу підприємства.

2. Методи ринкової капіталізації. Вартість інтелектуального капіталу розраховується як різниця між ринковою капіталізацією підприємства і власним капіталом його акціонерів. Отриману величину розглядають як вартість нематеріальних активів підприємства, або інтелектуальний капітал.

3. Методи віддачі на активи. Відношення середнього доходу підприємства до вирахування податків за деякий період до вартості його матеріальних активів – порівнюється з аналогічним показником по галузі в цілому. Для обчислення середнього додаткового доходу від інтелектуального капіталу отриману різницю множать на матеріальні активи. Потім шляхом прямої капіталізації або дисконтування грошового потоку визначається вартість інтелектуального капіталу підприємства.

4. Методи підрахунку очок. Шляхом ідентифікації різних складових інтелектуального капіталу, формуються індекси та індикатори у вигляді підрахунку очок або як графі. При застосуванні цих методів не передбачається кількісна оцінка інтелектуального капіталу.

Отже, більшість існуючих методів оцінки вартості інтелектуального капіталу належать саме до класу лінійних методів або мають у своїй основі лінійний погляд на інтелектуальну власність. Ці методи розглядають інтелектуальний капітал або як продукт і розраховують його собівартість (витратні) або як капітал і розраховують прибуток від його використання (доходні). Більш комплексно оцінити вартість інтелектуального капіталу можна, використовуючи порівняльні методи, але вони вимагають від власника підприємства пошуку та порівняння з певним аналогом, а це призведе до великих витрат на аналітику ринку інтелектуального капіталу. Найважливішим недоліком цих методів є те, що інтелектуальний продукт майже завжди штучний і цінується як раз за свою унікальність, тому використання методів порівняльного підходу неможливе в сучасних умовах.

Разом з тим використання комплексного методу оцінки вартості інтелектуального капіталу може стати вирішальним при прийнятті рішень про напрямки подальшого розвитку підприємства.

Розглянемо вищезгадані методи в аспекті їх використання для оцінки інтелектуального капіталу туристичного підприємства як самостійного господарюючого статутного суб'єкта, який має права юридичної особи, здійснює комерційну та науково-дослідну діяльність з метою отримання прибутку. Аналізуючи складові інтелектуального капіталу туристичного підприємства, бачимо, що найбільш значущими його елементами є людський капітал, структурний капітал і капітал відносин. У структурному капіталі найбільше значення набувають організаційні структури, системи управління і торгові марки. Таким чином,

основні елементи, які формують інтелектуальний капітал туристичного підприємства, досить динамічні, здійснення їх ідентифікації та формалізації не завжди можливо. Тому, на наш погляд, методи прямої грошової оцінки складових інтелектуального капіталу в даному випадку будуть недостатньо ефективними. Оцінка на основі ринкових методів спирається на твердження, що інтелектуальний капітал – це те, що залишається у підприємства, якщо вилучити його матеріальні активи: землю, споруди, обладнання, матеріальні запаси та фінанси. Тоді вартість інтелектуального капіталу туристичного підприємства буде визначатися як різниця між його ринковою вартістю та вартістю його матеріальних активів. Недоліком даного методу є те, що не завжди можливо адекватно оцінити ринкову вартість туристичного підприємства. На нашу думку, досить показовою є оцінка інтелектуального капіталу туристичного підприємства за допомогою індикаторного методу. Сутність цього методу полягає в розробці системи показників, які характеризують основні елементи інтелектуального капіталу та ефективність їх використання. Таким чином, для оцінки інтелектуального капіталу підприємства туристичної індустрії необхідно сформулювати систему показників, які повною мірою характеризують його людський, організаційний капітал і капітал відносин. Нами запропонована система наступних показників для оцінки інтелектуального капіталу туристичного підприємства:

1. Індекс рівня освіти співробітників – відношення чисельності працівників з вищою туристичною освітою до середньоспискової чисельності працівників підприємства.

2. Індекс розвитку співробітників – відношення чисельності співробітників, що пройшли підвищення кваліфікації в сфері туризму до середньоспискової чисельності працівників підприємства.

3. Індекс творчої активності – відношення чисельності співробітників, які виявили творчу активність до середньоспискової чисельності працівників підприємства.

4. Індекс стабільності кадрів – відношення чисельності працівників, які на підприємстві пропрацювали звітний рік до середньоспискової чисельності працівників.

5. Індекс матеріального заохочення співробітників – відношення витрат на матеріальне заохочення працівників до фонду оплати праці туристичного підприємства.

6. Індекс оновлення асортименту – відношення кількості видів нового туристичного продукту до загальної кількості його видів.

7. Індекс розвитку технічного забезпечення – відношення кількості модернізованих ПЕОМ до загальної кількості ПЕОМ.

8. Частка витрат на оплату праці в загальному обсязі витрат туристичного підприємства.

9. Частка інтелектуальної власності і нематеріальних активів у вартості активів підприємства.

10. Частка прибутку, що припадає на інтелектуальну власність і нематеріальні активи у загальному прибутку підприємства.

11. Рентабельність організаційного капіталу – відношення додаткового доходу, що був генерований організаційним капіталом до витрат на формування та підтримку організаційного капіталу.

12. Ступінь зацікавленості контрагентів у співпраці – відношення кількості довгострокових та повторно укладених угод до загальної кількості укладених угод за звітний період.

13. Частка клієнтів, які повторно скористалися послугами туристичного підприємства.

14. Рентабельність капіталу відносин – відношення сукупного додаткового доходу, що був генерований капіталом відносин, до витрат на формування та підтримку цього капіталу.

Доцільним, на нашу думку, є розрахунок інтегрального коефіцієнту оцінки інтелектуального капіталу туристичного підприємства, як середньої геометричної з оцінок його складових за формулою (1):

$$I_{\text{ІНТ}} = \sqrt[3]{I_{\text{ЛК}} \times I_{\text{СК}} \times I_{\text{КВ}}}, \quad (1)$$

де $I_{\text{ЛК}}$, $I_{\text{СК}}$, $I_{\text{КВ}}$ – інтегральні коефіцієнти оцінки відповідно людського, структурного та капіталу відносин.

Наведені інтегральні коефіцієнти розраховуються за формулою (2):

$$I_{\text{ЛК}}(\text{СК}, \text{КВ}) = \sum_{j=1}^n I_j \times Y_j, \quad (2)$$

де n – кількість показників;

I_j – значення показника;

Y_j – коефіцієнт питомої ваги показника.

Значення показників, які входять в запропоновану систему оцінки інтелектуального капіталу туристичної компанії, знаходяться в діапазоні від 0 до 1, причому чим більш ефективна діяльність підприємства, тим ближче значення показника до 1. При виборі формули розрахунку інтегрального показника потрібно враховувати той факт, що у разі втрати хоча б однієї складової інтелектуального капіталу підприємства, автоматично втрачають цінність інші його складові. Тобто якщо втрачений людський капітал втрачає цінність структурний капітал організації. І, навпаки, при втраті структурного капіталу навіть кваліфікований персонал не зможе досить успішно вести бізнес.

Отже, переваги при виборі того чи іншого підходу до оцінки залежать від наявності необхідної інформації, вимог споживачів або власників об'єктів інтелектуальної власності, економічної ситуації на момент оцінки.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного вище можна зробити наступні висновки. Специфіка сучасних економічних процесів і самого середовища підприємства диктує необхідність розробки нових принципів економічної діяльності, спрямованих на активне використання інтелектуального капіталу як основного чинника формування конкурентних переваг. Оцінка інтелектуального капіталу неможлива без комплексного підходу, який враховує не тільки внутрішні і зовнішні фактори, але й ефект, створюваний за рахунок синергії поєднання його різних складових частин. Тому наступні дослідження необхідно спрямувати на подальшу розробку і впровадження інтегрованого методу визначення вартості інтелектуального капіталу туристичного підприємства та на розв'язання задач оптимізації розміру інтелектуального капіталу за умови максимізації прибутку і рентабельності з використанням економіко-математичного моделювання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Arrow K.J. The Economic Implications of Learning by Doing. / K.J. Arrow // Review of Economic Studies. 1962. – P. 155–173.
2. Джаман М.А. К оценке интеллектуального капитала туристической компании [Електронный ресурс] / М.А. Джаман, Т.А. Гусаковская // Режим доступа : <http://uchebilka.ru/ekonomika/2492/index.html>.
3. Кузьмин А.И. Анализ применимости основных методов оценки

стоимости интеллектуального капитала для инновационного предприятия / А.И. Кузьмин, Е.М. Кузьмина // Экономическое пространство. – 2008. – № 15 – С. 178–184.

4. Лев Б. Нематериальные активы: управление, измерение, отчетность. / Б. Лев – М. : Квинто-консалтинг, 2003. – 252 с.

УДК 351.82:338.43

Савіна С.С.
здобувач

Вінницького національного аграрного університету

МЕХАНІЗМ ЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В СИСТЕМІ МЕХАНІЗМУ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

У роботі досліджено структуру і місце механізму економічного регулювання у системі механізму інноваційного розвитку підприємства легкої промисловості; класифікацію економічних методів; мету, сутність, принципи і форми комерційного розрахунку.

Ключові слова: механізм економічного регулювання, механізму інноваційного розвитку, комерційний розрахунок, економічні методи.

Савина С.С. МЕХАНИЗМ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ В СИСТЕМЕ МЕХАНИЗМА ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ ЛЕГКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

В работе исследована структура и место механизма экономического регулирования в системе механизма инновационного развития предприятия легкой промышленности; классификация экономических методов; цель, сущность, принципы и формы коммерческого расчета.

Ключевые слова: механизм экономического регулирования, механизма инновационного развития, коммерческий расчет, экономические методы.

Savina S.S. MECHANISM OF ECONOMIC REGULATION IN THE MECHANISM OF INNOVATION DEVELOPMENT LIGHT INDUSTRY ENTERPRISES

In work we have studied the structure and place mechanism for economic regulation mechanism in the system of innovation development of light industry, classification of economic methods; purpose, essence, principles and forms of commercial calculation.

Keywords: mechanism for economic regulation, mechanism innovation development, commercial calculation, economic methods.

Вступ. Розвиток підприємства легкої промисловості в умовах ринкових відносин, визначення напрямів підвищення ефективності його функціонування можливий за наявності адекватного механізму інноваційного розвитку підприємства. Важливим є дослідження його структури, функцій і принципів формування його складових, оскільки різні сфери діяльності підприємства вимагають побудову відповідного механізму управління.

В умовах розвитку ринкових відносин успішне функціонування підприємств можливе за умови дієвого механізму економічного регулювання як складової його механізму інноваційного розвитку. Важливими складовими механізму економічного регулювання є методи регулювання господарської діяльності: комерційний розрахунок; система ціноутворення та інші. Економічні методи представляють собою сукупність засобів та інструментів впливу на всі складові підприємства і їх взаємовідносини у процесі виробничої діяльності для забезпечення ефективного функціонування та розвитку. Тому дослідження проблем формування механізму економічного регулювання підприємства легкої промисловості як складової його механізму інноваційного розвитку є актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і практичні проблеми формування механізму економічного регулювання підприємства досліджувались такими вітчизняними і зарубіжними вченими, як Л. Абалкін, В. Андрійчук, І. Бойчик, М. Круглов, Дж. Лафта, Ю. Лузан, Е. Мінаєв, Т. Мостенська, С. Мочерний, Г. Осовська, В. Павлов, А. Семенов, Л. Скібіцька, О. Шеремет, Ю. Яценко та ін. У на-

укових працях зазначених авторів розкрито сутність і призначення механізму економічного регулювання, методологію його формування. Проте подальшого дослідження потребують питання використання економічних методів для реалізації його завдань.

Метою даного дослідження є вивчення основних питань побудови механізму економічного регулювання діяльності підприємств, визначення його місця у системі механізму інноваційного розвитку.

Основні результати дослідження. Проведені дослідження наукових джерел дозволили зробити висновок, що механізм економічного регулювання є складовою системи господарського механізму, яка забезпечує координацію його функцій і відображає порядок реалізації економічних важелів на різних рівнях управління підприємством. На нашу думку, механізм економічного регулювання представляє собою сукупність економічних методів, інструментів, нормативів і правових норм, направлену на досягнення ефективного функціонування підприємств легкої промисловості, підвищення його конкурентоспроможності (рис. 1).

Механізм економічного регулювання реалізується шляхом формування економічних взаємовідносин між всіма структурними складовими підприємства на всіх рівнях, між рівнями управління і зовнішнім середовищем.

На основі цього виділимо такі рівні механізму економічного регулювання:

- перший рівень – економічне регулювання діяльності підприємства у відповідності з чинними державними законами нормами для всіх економічних систем;